

politică. Astfel, o cercetare atentă a rolului real pe care l-a jucat Nicodim în cadrul vremii sale ni se pare a fi nu numai interesantă, ci de-a dreptul necesară.

O vom încerca în paginile de față.

I. TRADIȚIA MONASTICĂ PRIVITOARE LA NICODİM ȘI VALOAREA EI ISTORICĂ

Cercetătorul care ar voi astăzi să strângă la un loc tot ceea ce s-a scris, de vreo nouă decenii încoace, cu privire la Nicodim și la rolul său în dezvoltarea culturii românești din secolele al XIV-lea și al XV-lea și-ar da foarte curînd seama că încearcă o operație pe cît de grea pe atît de zadarnică: *grea*, dat fiind că, mai pe larg sau mai pe scurt, despre Nicodim se vorbește în nenumărate și felurite lucrări, de la vaste tratate la simple manuale și de la sinteze la mărunte studii de specialitate; *zadarnică*, fiindcă — cu foarte rare excepții — dincolo de forma de expunere mai amplă sau mai concisă, mai seacă sau mai literară, toate aceste lucrări prezintă, în linii mari, aceeași imagine a întemeietorului Tismanei. Acest din urmă fapt se explică prin aceea că (fie direct, fie, mai adesea, prin intermediul lucrărilor mai vechi ale lui Hasdeu și Ștefulescu) *toate aceste numeroase și variate prezentări se întemeiază pe tradiția privitoare la Nicodim, înregitrată la diferite epoci, în diferite chipuri și de către diferiți culegători, în mănăstirea Tismana.*

Vechile povestiri ale vieții lui Nicodim. Cea mai veche povestire a vieții lui Nicodim ne-o dă, într-o formă rezumată, Paul de Alep¹, la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea. În numai cîteva rînduri, acesta relatează ceea ce-i putuseră spune — la două veacuri și jumătate de la moartea întemeietorului mănăstirii lor — călugării de la Tismana.

Puținele știri culese de călătorul arab au fost folosite mai întîi de către Hasdeu², apoi de către Ștefulescu³ și — după aceștia — de aproape toți învățații ce s-au ocupat de activitatea lui Nicodim. Cu toată forma lor rezumată, știrile oferite de Paul de Alep sînt de o deosebită însemnătate, ele fiind *cea mai veche consemnare în scris a tradiției păstrate de către călugării de la Tismana cu privire la ctitorul mănăstirii lor.*

O a doua consemnare a acestei tradiții — de astă dată una figurată, nu scrisă — ne-o oferă o mică raclă de argint, dăruită la 1671 de către ierodiaconul Nicodim de la Tismana, împreună cu Petronie egumenul aceleiași mănăstiri⁴, și destinată să adăpostească un deget din moaștele fondatorului lăcașului lor⁵. Pe această raclă se află figurate mai multe scene, dintre care unele prezintă episoade din viața personajului de care ne ocupăm aici⁶.

¹ Paul de Alep, *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, written by his attendant Archdeacon Paul of Aleppo in arabic . . . , translated by F. C. Belfor, London 1836, vol. II, p. 351—354 (în legătură cu mănăstirea Tismana) și 355 (în legătură cu Gura-Motrului); traducere în românește (după cea engleză) la Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiochia în țările române, 1653—1658*, București, 1900, p. 179—181 (Tismana) și 187—188 (Gura-Motrului).

² B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, p. 142, nota 1 și 2, și p. 145, nota a. În prezentarea pe care o face Hasdeu vieții lui Nicodim, relatările arhidiaconului arab au rolul de căpetenie, celelalte izvoare neavînd — așa cum de altfel se și cuvenea — decît un rol secundar.

³ Ștefulescu, *Tismana*⁴, p. 31, 55—56, 59—60, 70, 72, 76—77 și 125. La Ștefulescu, începînd chiar cu prima ediție a lucrării, știrile lui Paul de Alep sînt folosite mai ales pentru datele lor cu privire la aspectul mănăstirii în secolul al XVII-lea și mai rar pentru biografia lui Nicodim, în această din urmă privință temeiul expunerii formîndu-l opera lui Ștefan Ieromonahul, pe atunci recent dată la lumină (vezi mai jos).

⁴ Egumenul Petronie a fost o personalitate de seamă a vremii sale, fiind unul dintre cei 3 candidați propuși în soborul din 20 mai 1668 pentru a ocupa scaunul mitropoliei Ungrovlahiei, devenit vacant prin moartea lui Ștefan (1648—1653; 1656—25 aprilie 1668); vezi *Condiția sfîntă* . . . , publicată de Ghenadie Craioveanul, București, 1886, p. 125; cf. Ștefulescu, *Tismana*, p. 126, nota 1; pentru dată, pr. N. I. Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în « Bis. Ort. Rom. », LXXVII (1959), p. 779.

⁵ O scurtă descriere a racliei, cu greșeli și omisiuni, la Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra citorva mănăstiri, schituri și biserică din țeară* . . . , în AAR seria a II-a, t. VIII (1885—1886), sect. a II-a — Discursuri, memorii și notițe, București, 1887 (și extras), p. 212—213 (64—65); una mai completă, cu transcrieri corecte, ale inscripțiilor, la Ștefulescu, *Tismana*, p. 125—127. Racla (afătoare azi în colecțiile Muzeului de artă al R.P.R. din București) este probabil opera unor străini, așa cum o arată amestecul de limbă română și slavă din inscripția dedicatorie, forma «*ΚΡΑΑ*» (în loc de românescul «*craia*»), într-una dintre inscripțiile explicative ale scenelor și unele greșeli de limbă românească din celelalte. Pare probabil ca ea să fie datorată aceluiași meșter care au lucrat, tot în 1671, cu cheltuiala aceluiași egumen Petronie — ierodiaconul Nicodim fiind, de astă dată, numai ispravnic — un chivot de argint pe care se află semăturile (cu litere latine): « — 1671: MESCTRI ZLATARI: IACOV. I. MARCO. OD. CHIPROVAC ». Un serios studiu al ambelor piese la Dinu C. Giurescu, *Meșteri argintari din Chiprovac în Țara Românească în secolul al XVII-lea* (în manuscris).

⁶ Una dintre scene reprezintă pe întemeietorul Tismanei, împreună cu ctitoria sa, înaintea Maicii Domnului (protectoarea mănăstirii la carei hram este «*Adormirea*»); o a doua pe ierodiaconul Nicodim, donatorul racliei, în genunchiat la picioarele omonimului său, ctitorul. Șapte alte scene, explicate fiecare printr-o scurtă legendă în românește, prezintă episoade din viața acestuia din urmă: «*Nașterea sf<in>nt<ului> Nicodim<ului>*», «*Botezul sf<in>nt<ului> Nicodim<ului>*», «*Hirotonia sf<in>nt<ului> Nicodim<ului>*», «*Minunea sf<in>nt<ului> Nicodim<ului>*, cîndu au trecut pren foc» (în prezența unui personaj încononat, indicat ca «*Mateas kral*», «*Făcut-au sf<in>nt<ului> minunea la masa*» (vezi, mai jos, p. 262, nota 3), «*Prestivnea <sic> sf<in>nt<ului> Nicodim<ului>*» și două episoade al căror sens rămîne nesigur, dat fiind că sînt lipsite de orice legendă explicativă. Astfel, într-un colț al scenei botezului, ne este prezentat un tinăr, în picioare, lingă un om vîrnic ce stă la o masă, pe care se află o carte deschisă. Avem a face, probabil, cu o scenă secundară, reprezentînd învățătura primită